

*Ламі
Ясна*

«PUBLIC TURN»: філософія в публічному просторі

Поки дослідники констатують «кризу філософії», а університети порушують питання про необхідність філософської складової у навчальних програмах, у неформальних освітніх, культурних і розважальних просторах, в літературі, кінематографі та навіть у побутовій площині визрівають інші тенденції, що свідчать, з одного боку, про зростання соціального запиту на філософське знання, а з іншого — про постання поза межами університетського середовища нових форм побутування філософії зі специфічними способами трансляції знань, функціями, методами, інституціями, мовою. Примітним є те, що таких трансформацій зазнає не лише філософія, а й усі галузі гуманітаристики та науки загалом. На межі XX—XXI століть ця тенденція сягає помітних масштабів, що дає змогу говорити про певний методологічний зсув, який, відповідно до поширеної від середини XX століття традиції зображення розвитку науки як низки «поворотів» (turns), можна означити як «публічний поворот» (public turn).

Упродовж останнього десятиріччя у світі виходять друком програмні статті, що декларують виокремлення, ба більше, інституціалізацію «публічних» напрямків різних соціально-гуманітарних дисциплін: історії, соціології, психології, антропології, географії тощо. Ця інституціалізація заявляє про себе на кількох рівнях: практичному (коли дедалі більше представників академічної науки знаходить себе за межами університетів у публічному просторі), ког-

нітивному (активізація теоретичної рефлексії й академічного діалогу з приводу такої ситуації) та соціальному (виникнення професійних організацій, відповідних університетських спеціальностей, спеціалізованих періодичних видань, навчальних курсів, форм заохочення публічної активності представників академічної сфери тощо).

Утім, саме філософія, що від часів Античності була публічною практикою, площиною діалогу, сьогодні в цьому процесі «пасе задніх» — як у світі, так і в Україні. Якщо на практичному рівні представники академічної спільноти щодалі активніше входять до нового публічного дискурсу, то теоретична рефлексія помітно відстає від практики, а «сова Мінерви», коли йдеться про осмислення самої себе, не встигає вилетіти навіть у сутінках.

Перші згадки про публічну філософію у зазначеному тут сенсі з'являються у працях соціологів (Р. Бела (1986), М. Буравой (2005), Ф. Селзнік (2008)), самі ж філософи нерідко беруть це поняття на озброєння вже за їх посередництва. В Україні першими спробами системного осмислення цієї теми стало нинішнє число «Філософської думки», а місяцями раніше — декілька публічних дискусій у Києві, Одесі, Львові, Дніпрі. Завдяки вітчизняним «піонерам» філософії в публічному просторі швидко зростає масив тематичних інтерв'ю і публікацій у популярних медіа. Проте ця позитивна тенденція не перекриває нестачі академічних досліджень та наукових публікацій.

З огляду на досвід інших галузей гуманітаристики щодо освоєння публічного дискурсу і теоретичного осмислення цього процесу здається актуальним заповнити цю прогалину та закласти фундамент відповідної рефлексії у галузі філософії в Україні. Відповідно, об'єктом цієї статті є «публічний поворот» в гуманітаристиці на межі ХХ—ХХІ століть; предметом — трансформація філософії в межах цього повороту та специфіка інституціалізації її публічних форм.

Прототипом методології дослідження стали перші іноземні рефлексії публічної філософії (Ф. Селзнік, Дж. Вайнштайн, Х. Літман та ін.), релевантні моделі з інших дисциплінарних галузей — соціології (М. Буравой), історії (Р. Розенцвайг), антропології (Р. Борофські), географії (А. Мерфі) тощо, а також теорії інституціалізації наукових дисциплін, галузей і спеціальностей (насамперед Р. Вітлі), які можуть бути застосовані і для осмислення процесу інституціалізації публічних форм академічного знання.

Передумови публічного повороту

Філософія, що виникає в античному полісі як діалогічна й публічна практика вільних громадян, протягом усієї своєї історії зазнає коливань між полюсами езотеричності й відкритості, елітарності й популярності. Проте у довгостроковій перспективі можна простежити загальний поступовий рух у бік публічності, популяризації, практизації, поетизації філософії, осмислення нею своєї активної ролі у суспільстві, інтеграції її в публічний дискурс та охоплення щодалі ширших цільових аудиторій.

Міркування про популярні виміри філософії сягають корінням античної філософії (Епікур, Сократ, Платон, Діоген, софісти та ін.), спалахують з новою силою у творчості французьких просвітників, дістають теоретичне підґрунтя у філософії німецького Просвітництва (насамперед, Х. Вольфа), набувають досконалості у німецькій класичній філософії (насамперед у кантівському розмежуванні теоретичної і практичної філософії), набирають нових рис у ХХ столітті завдяки ідеям У. Ліпмана, М. Ліпмана, О. Бреніф'є та ін. і, нарешті, стають однією з магістральних тенденцій у філософії на межі ХХ—ХХІ століть. Поворотним моментом, точкою відліку стрімкого зустрічного руху філософського й публічного дискурсів стає перехід від класичної до неklasичної і постнеklasичної раціональності, яку Ю. Габермас позначає як «постметафізичне мислення».

Як перший чинник цього процесу зазначмо розширення предметного поля філософії — не останньою чергою внаслідок світоглядних і методологічних поворотів у постметафізичній філософії другої половини ХХ століття¹. Насамперед це прагматичний та, згодом, практичний повороти, що символізують перенесення акцентів з проблематики свідомості на проблематику дії, з теоретичної у практичну площину під впливом ідей американського прагматизму, фундатори якого — Ч. Пірс, У. Джеймс та Дж. Дьюї — наполягали на тому, що філософія має зосередитись на «реальних проблемах», а саме моральних і політичних, та описували філософію як «суспільну надію, редуковану до ефективної програми дій». Згодом поворот до повсякденності відзначається перенесенням об'єкта філософської рефлексії зі сфери трансцендентного до повсякденного буття, коли в поле зору філософів, соціологів, істориків потрапляють їжа та напої, кольори та пахощі, предмети побуту, хобі та види спорту і безліч інших близьких кожній людині дрібниць.

Ще на світанку цих змін А. Швайцер стверджує, що «вирішальним чинником кризи [європейської] культури став провал філософії», яка від другої половини ХІХ століття втратила здатність до «елементарного філософування про людину, суспільство ... і культуру», занурюючись у «неелементарне мислення» і вже не вважаючи за потрібне «доносити свої ідеї до громадської думки»². Філософію кінця ХХ століття, важливою ознакою котрої стає, так би мовити, поворот від «першої філософії» як осмислення первнів і причин до «другої філософії» (Аристотель), а центром уваги — проблематика тілесного, чуттєвого, естетичного, практичного, важко звинуватити у «неелементарності», тож за самою своєю суттю та змістом вона зумовлює немінуче розширення своєї аудиторії.

¹ Зрозуміло, що виокремлення «поворотів» є радше влучною метафорою, ніж описом чітко розмежованих подій, про що свідчить розмаїття їхніх назв та періодизацій. Тут обрано ті з численних «поворотів», що найяскравіше ілюструють процес зближення філософського та публічного дискурсів.

² Див.: Schweitzer A. Kulturphilosophie. Bd. 2. Kultur und Ethik. — Frankfurt am Main: Beck, 2007. — S. 16–19.

Другим чинником можна вважати зміну методу філософського та, ширше, гуманітарного пізнання, що можна пов'язати, зокрема, із комунікативним поворотом, теоретичні витоки якого зазвичай віднаходять у концепціях Ю. Габермаса, К.-О. Апеля, Н. Лумана та ін. Класичне субстанціалістське розуміння соціального як надіндивідуального і метафізично первинного, поступається місцем інтерсуб'єктивній інтерпретації соціальності як комунікації, діалогу, взаємодії, спільного «конструювання реальності». На цьому теоретичному ґрунті не лише постають фундаментальні цінності соціальної активності та громадської участі, характерні для громадянського суспільства, а й визріває нова парадигма науки, яка визнає комунікативну природу і дискурсивний характер наукового пізнання та інтерсуб'єктивність знання як такого.

Тут вже не складно углядіти риси «публічної науки» ХХІ століття — науки не так «для публіки», як «разом з публікою»: співпраці, діалогу, спільного пошуку знання чи істини. Інакше кажучи, якщо у зв'язку з прагматичним поворотом і поворотом до повсякденності йшлося про формування філософії, здатної становити інтерес для публіки, то у комунікативному повороті постає сама публіка, котру науковці вже майже готові сприйняти як рівноправного суб'єкта наукового дискурсу.

Третій чинник — розмиття дисциплінарних і жанрових кордонів філософії, суголосне загальнонауковій тенденції до порушення дисциплінарних меж та постання ідеалів міждисциплінарності, типової для межі ХХ—ХХІ століть. Але найбільший інтерес в контексті теми публічності філософії становить розмиття її жанрових кордонів — насамперед зближення її з літературою.

З одного боку це, так би мовити, «літературизація» чи «поетизація філософії» — процес освоєння філософією жанрів художньої літератури та «здавання думки поемі», перші проблиски якого, згідно з А. Бадью, помітні вже у творчості Ф. Ніцше й можуть бути простежені у творах інших представників філософії життя, екзистенціалізму і далі. Представники філософії стають лауреатами не лише суто академічних відзнак, а й літературних, як-от німецька премія імені Гете³, яку в різні роки отримували А. Швайцер, З. Фройд, Е. Юнгер, Д. Лукач та ін. Лауреатами Премії Зигмунда Фрейда⁴, яку присуджують за публікацію наукових праць доступною літературною мовою, ставали Г. Арендт, Ю. Габермас, Г.Г. Гадамер, О. Марквард, К. Шльогель та ін. Серед імен лауреатів вітчизняних літературних премій поряд із власне літераторами помічаємо імена представників академічної філософії або вихідців з неї (О. Забужко, В. Кебуладзе), так само, як і серед лауреатів Нобелівської премії у галузі літератури (А. Камю, А. Бергсон, Б. Расел, Ж.-П. Сартр).

³ Див.: Goethepreis der Stadt Frankfurt am Main. — http://www.frankfurt.de/sixcms/detail.php?id=8649&_ffmpar%5B_id_inhalt%5D=21489.

⁴ Див.: Sigmund-Freud-Preis für wissenschaftliche Prosa. — <https://www.deutscheakademie.de/de/auszeichnungen/sigmund-freud-preis>.

Паралельно відбувається зустрічний рух літератури у напрямку філософії — своєрідна «філософізація літератури», коли серед письменників, далеких від академічної сфери, поширюється традиція надання літературним творам філософсько-символічного змісту. Ця тенденція, що спалахує та згасає впродовж усієї історії як літератури, так і філософії — від Гомера і Гесіода за доби Античності, Вольтера і Ж.-Ж. Русо за часів Просвітництва, Ф. Гельдерліна та Й. Гете в період романтизму до Ж.-К. Гюїсманса та О. Вайльда в другій половині XIX століття — із початком XX століття набуває нових масштабів у творчості А. Камю і Ж.-П. Сартра, Г. Гесе і Т. Мана, М. Унамуно і Р. Музіля. Г.Г. Маркеса і М. Кундери та навіть у науково-фантастичних творах Р. Гайнлайна, Ф. Дика, С. Лема та ін. За словами В. Кебуладзе, «філософія дедалі більше стає стилем літератури»⁵. Але, додамо, й література дедалі частіше набуває рис та глибини філософії.

Четвертим чинником зростання попиту на філософію поза межами університетів стає криза самих університетів і втрата гуманітарною освітою своїх позицій як складової університетської освіти, що визнають сьогодні представники як української, так і світової академічної спільноти. З одного боку, падіння престижності гуманітарних дисциплін, скорочення аудиторних часів, майже повна відсутність попиту на дипломованих гуманітаріїв та, якщо йдеться про Україну, принизлива заробітна платня мотивують фахівців відшукувати нові форми зайнятості поза межами університетів чи шкіл. Водночас те саме скорочення обсягу й неминуче зниження якості університетської гуманітаристики штовхає студентів і випускників до пошуку альтернативних джерел гуманітарного знання, потреба в якому, здається, є невіддільною рисою людини.

Разом зі ще одним освітнім трендом сьогодення — виникненням нових освітніх форматів, як-от освіта протягом життя, освіта для дорослих, освіта з акцентом на здобуття універсальних компетенцій тощо — це зумовлює появу нових освітніх майданчиків, таких як відкриті лекторії, дискусійні клуби та кав'ярні, онлайн-курси, науково-популярні книжки та навіть комікси філософської тематики.

Нарешті, **за п'ятий чинник візьмемо суспільну «спрагу до філософії»**, яка, згідно з поширеною гіпотезою, є своєрідним маркером соціальних проблем та кризових ситуацій — з тих часів, коли у Давньому Римі Діон Хризостом писав, що «як ліки купують лише в разі серйозної хвороби, так і філософією нехтують, поки не прийде надмірна біда»⁶ і до сьогодні, коли В. Кебуладзе стверджує, що «коли рутину повсякденності руйнують нерозв'язні проблеми, в людей виникають питання, які вони врешті-решт скеровують до філо-

⁵ Див.: Балаєва Т. Россия — не мировое зло, а тень цивилизации, несчастная и опасная, — Вахтанг Кебуладзе // Фокус, 2016-03-02. — <https://focus.ua/society/346419/>.

⁶ Dion Chrysostome, Orat., XXVII у перекладі Е. Ренана: *Renan E. Marc-Aurèle et la Fin du monde antique.* — Reprint: Calmann-Lévy, 1889. — P. 43..

софів»⁷. Це пояснює лавиноподібне зростання попиту на різноманітні згадувані вище форми філософії саме тоді, коли зростає кількість соціальних конфліктів та рівень соціальної напруженості — у світі з кінця 2000-х, в Україні в останні два-три роки.

Резюмуючи, зазначу, що розширення предметного поля філософії за рахунок інтересу до повсякденних речей; збагачення методу філософування внаслідок комунікативного повороту; диверсифікація дисциплінарних і жанрових меж філософії за рахунок її зближення з іншими галузями науки, літературою та мистецтвом; становлення громадянського суспільства, демократизація знання та перехід до комунікативної парадигми науки, а також криза університетської освіти вкупі з новою хвилею воєнних конфліктів у різних кінцях світу, а також інші чинники, що їх перелік можна продовжити, сприяли зближенню філософського дискурсу з публічним і набуттю філософією небаченої раніше популярності серед широких кіл пересічних людей.

Публічний поворот і нові формати гуманітаристики

Розглянуті тенденції сягають максимуму на межі ХХ—ХХІ століть і так чи так заторкують усі галузі соціальних і гуманітарних наук. Різні автори відзначають процеси «тотальної психологізації» сучасного суспільства (І. Глухова), «рознаукування історії» (Ф. Акерман), «філософізації соціального знання» (Е. Гареева) тощо. У наукових дискусіях, та й у мас-медіа похідні від слова «публічний» сьогодні становлять вагомий пласт лексики: говорять про публічний дискурс, публічну політику, публічні стосунки, публічних інтелектуалів, публічну науку тощо. Масштаби явища дають підстави констатувати, що в гуманітаристиці кінця ХХ — початку ХХІ століття під впливом названих вище та інших чинників відбувається своєрідний поворот до публічності, який можна означити як «публічний поворот».

Ймовірно, вперше словосполучення «public turn» вживає 2005 року П. Метью (США) в однойменній книжці, де вона осмислює публічну роль університетських інтелектуалів і розвиває ідеї «письменницького активізму», «публічного» і «громадянського» письменництва, а також риторики як соціальної дії та способу здійснення соціальних змін у демократичному суспільстві, завдяки якому «тексти виходять до публіки» [Mathieu, 2005].

У 2008-му словосполучення «public turn» разом із «turn to public», хоча й мимохідь та без пояснень, вживає один з перших ентузіастів публічної соціології М. Буравой⁸. Згодом, у 2010-му, П. Нікель аналізує постання низки «публічних дисциплін» та констатує, що «в різних дисциплінах паралельно відбувається

⁷ Див. матеріали круглого столу «Філософія в публічному просторі» в цьому числі «Філософської думки».

⁸ Див.: *Burawoy M. Public turn. From Labor Process to Labor Movement // Work and Occupations. — 2008. — № 4. — P. 371–387.*

публічний поворот» [Nickel, 2010: p. 694–698]. 2016 року цей термін використовує російський соціолог А. Лубський, на думку якого «цей поворот багато в чому зумовив інтелектуальну ситуацію в соціальних науках на межі століть»⁹. На жаль, в цих поодиноких розвідках поняття «публічний поворот», котре, як здається, має значний евристичний і методологічний потенціал, майже не концептуалізовано, а в інших публікаціях поки що не набуває розвитку.

Поза залежністю від успішності термінологічних пошуків процес набуття соціальними й гуманітарними дисциплінами публічних вимірів набирає обертів. Коли ж та чи інша форма наукової діяльності сягає помітних масштабів, стаючи масовою, подальший ефективний розвиток вимагає її професіоналізації та інституціалізації, якщо розуміти це, згідно з Р. Вітлі, як «спосіб схематизації дій», «певний ступінь когерентності й чіткості формулювань, ... дій та сприйнятів» [Whitley, 1974].

Вітлі вказує на два рівні інституціалізації. *Когнітивний* характеризує ступінь взаєморозуміння між фахівцями: ясність термінології та формулювань, використання спільної методології, наявність критеріїв релевантності проблем та способів їх розв'язання, рівень осмислення ситуації у наукових публікаціях і дискусіях тощо. *Соціальний* пов'язаний зі ступенем розвитку формальних структур, що об'єднують членів когнітивної структури: наявністю відповідних кафедр, факультетів, спеціалізованих професійних спільнот чи секцій великих дисциплінарних організацій; розподілення університетських ресурсів; функціонування дисциплінарних періодичних видань тощо [Whitley, 1974]. Якщо адаптувати концепцію Вітлі до такого специфічного випадку, як інституціалізація публічних напрямків всередині наявних дисциплін, доцільно виокремити також *практичний* рівень, що характеризує ступінь фактичної залученості фахівців у практичний дискурс.

Різною мірою, у тому чи тому співвідношенні ці ознаки вже можна відстежити у низці галузей соціально-гуманітарного знання, ознайомлення з досвідом яких може стати корисним для представників філософії, яка нестримно крокує цим шляхом.

«Класичним» прикладом тут є *соціологія*, в якій подибуємо більшість складових інституціалізації публічного напрямку на всіх рівнях — від практичного до соціального. Першою заявкою на легітимацію «публічної соціології» 2008 року стає офіційний лист Г. Ганса президентові Американської соціологічної асоціації (АСА) [Gans, 1989] та його ж стаття з амбітною назвою «Більшість із нас має стати публічними соціологами» [Gans, 2002]. Утім, найчастіше теоретичне оформлення публічної соціології пов'язують з іменем М. Буравоя [Burawoy, 2005], який описує її як «соціологію, що перетинає академічні межі» та є «дзеркалом і совістю суспільства» [Hausknecht, Burawoy, 2003]. Щодо соціального рівня інституціалізації зазначимо ви-

⁹ Див.: Лубский А. Социальные науки в России. Интеллектуальная ситуация в конце XX — начале XXI века // Гуманитарий Юга России, — 2016. — № 3. — С. 31.

окремлення Секції соціологічної практики і публічної соціології у складі АСА та започаткування нею двох щорічних нагород за досягнення соціологів у практичній та публічній сфері, створення інших аналогічних організацій при університетах і кафедрах, проведення тематичних симпозіумів і конференцій (зокрема, в Україні). Започатковано спеціальні періодичні видання, як-от «Journal of Public and Professional Sociology»; у низці університетів створено навчальні програми за спеціальністю «публічна соціологія», а відповідні розділи включено до пропедевтичних підручників.

Стратегію соціології активно запозичують інші галузі гуманітаристики, зокрема *антропологія*, де події розгортаються за схожою схемою: програмна стаття Р. Борофські 2000 року [Borofsky, 2000], створення Центру публічної антропології; навчальні програми в університетах, нагороди для представників академічної антропології, що виходять в публічний простір тощо. За Борофські, «публічна антропологія демонструє здатність антропології та антропологів ефективно розв'язувати питання поза межами своєї дисципліни, висвітлюючи широке коло соціальних проблем сьогодення, а також ініціювати публічний діалог навколо цих питань заради стимулювання соціальних змін» [Borofsky, 2011].

Дещо раніше, у другій половині ХХ століття, набуває ознак інституціалізації та поширюється у світі *публічна історія*, одним із засновників якої вважають Р. Розенцвейга¹⁰ (США) і яку визначають як «галузь історії, що зайнята перекладом історичного знання з академічної мови мовою публічних репрезентацій ... для розуміння і подальшого вжитку широкою аудиторією» [Ackermann et al., 2011]. Розвиток відбувається схожим шляхом: від низки програмних статей ентузіастів до заснування Національної ради США з публічної історії, наукового журналу «The Public Historian», Премії Вольфсона з історії за видатну майстерність у створенні книжок історичної тематики для широкої публіки; відкриття бакалаврських і магістерських програм (зокрема, в Українському католицькому університеті) тощо.

Відтворює цю стратегію й *публічна географія*, що вперше набуває висвітлення у листі А. Мерфі президентові Американської асоціації географів [Murphy, 2006], де він закликає представників географії до «публічної присутності, ... соціального активізму та сприяння підвищенню видимості географічної науки в публічній площині» [Murphy et al., 2005]. Схожі процеси відбуваються у психології, теології, економіці, криміналістиці та інших галузях соціально-гуманітарного знання. Нарешті, набуває поширення тема публічних інтелектуалів, до кола А. Етціоні в однойменній монографії включає «інтелектуалів, що беруть участь у публічному дискурсі на додаток до академічної кар'єри».

Таким чином, однією з форм існування соціальних і гуманітарних наук у демократичному суспільстві стає їх залучення до публічного дискурсу.

¹⁰ Як зазначає І. Савельєва (Савельєва І. Публічная історія: дисципліна или професія? // Науки о человеке: история дисциплин. — Москва: Высшая школа экономики, 2015. — С. 429).

Сучасну гуманітаристику не може вдовольнити роль езотеричного академічного знання, вона прагне заявляти про себе поза академічними межами й доносити своє знання до широкої публіки, відіграючи активну соціальну роль. Враховуючи те, що суспільство зі свого боку відчуває нагальну потребу у такому знанні, процес освоєння гуманітарними дисциплінами публічної площини відбувається досить активно, різні напрямки публічної гуманітаристики поступово просуваються від животіння у статусі своєрідної девіації академічної діяльності до етапу інституціалізації як легітимної форми цієї діяльності.

Публічна філософія: від маргінесу до інституціалізації

На диво, у царині філософії зазначені процеси відбуваються повільніше, ніж в інших дисциплінарних галузях. Так, процес осмислення і обговорення вже стартував, та академічні інституції по trochu починають визнавати філософську діяльність в публічному просторі не як маргінальний феномен, який не вартий уваги або ж з яким слід боротися, а як легітимну форму існування філософії в сучасному суспільстві. Утім, слід визнати, що на когнітивному рівні навіть у світі й, надто, в Україні наразі йдеться хіба що про порушення питання, першу актуалізацію теми, а не про систематичне дослідження цієї форми існування філософії.

Ситуацію на концептуальному рівні, принаймні на вітчизняних теренах, ускладнює наявність певної термінологічної плутанини, яка неминуче супроводжує ранні етапи формування чогось нового. В тих поодиноких дискусіях і публікаціях, присвячених публічній філософії, що вже мають місце, вона наразі не дістала навіть більш-менш усталеної назви й доволі безсистемно позначається як «публічна філософія», «популярна філософія», «масова філософія», «позаакадемічна філософія» чи «позауніверситетська філософія», «філософія у просторі масової культури», «громадська філософія» тощо.

В англійській же мові вже стали загальноприйнятними терміни «public philosophy» і, відповідно, «public philosophers», утворені за тією самою схемою, що й визначення інших публічних форм академічної діяльності. При цьому існує щонайменше три трактування цього поняття, які неминуче перетинаються одне з одним.

У першій інтерпретації це поняття об'єднує низку напрямків досліджень об'єктів, що мають публічне значення, — здебільшого це політична, моральна та соціальна філософія, — поза залежністю від площини існування (академічної чи ні) та цільових аудиторій. У цьому сенсі «публічна» є ознакою змісту філософування і, фактично, синонімом поняття «практична філософія» у прийнятному в українській і західній науковій спільноті розумінні, а також поширеного у західній науці поняття «філософія публічної сфери».

Дещо інша традиція використання словосполучення «публічна філософія» — у значенні конкретної, загальноприйнятої в конкретному суспільстві

ві системи філософських уявлень — починається із праці В. Ліпмана «Essays in the Public Philosophy» [Lippmann, 1955], де публічна філософія — не так ознака стилю філософування чи цільової аудиторії (хоча зрозуміло, що вона застосовує саме популярний метод та звертається до широкого загалу), як означення конкретної, загальноприйнятої в конкретному суспільстві системи філософських уявлень. Так, європейські просвітники XVII—XVIII століть, наводить приклад Ліпман, були прихильниками певної публічної філософії — вчення про природний закон, що згодом стало базою для обґрунтування європейської моделі державного устрою. Тож зміст публічної філософії, за Ліпманом, полягає в тому, що вона відіграє об'єднавчу роль, забезпечує спільний фундамент, консенсус щодо головних питань державного устрою та орієнтована насамперед на публіку як активних громадян.

Нарешті, в контексті гіпотези публічного повороту, найбільш релевантним є третє розуміння публічної філософії — як «філософування для широких аудиторій в неакадемічному просторі» [Weinstein, 2014]. В такому сенсі «публічна» є ознакою стилю, майданчиків і цільової аудиторії філософування, яке може бути присвяченим будь-якому предметові чи темі, але має відбуватись у позаакадемічному просторі. В цьому значенні «публічна філософія» є синонімом менш вживаних термінів «популярна філософія», «масова філософія», «позаакадемічна» чи «позауніверситетська філософія», «філософія у просторі масової культури» та ін.

Мабуть, першими у схожому значенні вживають це поняття у 1986 році соціолог Р. Бела зі співавторами, визначаючи «соціальну науку як публічну філософію» й уточнюючи, що вона «є публічною не лише тому, що її результати є публічно доступними чи корисними тим чи іншим групам чи інституціям поза межами академічного світу. Вона публічна тому, що прагне залучити публіку до діалогу»¹¹ [Bellah, 1985: с. 303]. Згодом ця теза стає широко цитованою у зв'язку з усталенням публічних напрямків різних дисциплін, зокрема, до неї звертаються в одній з доповідей засновники публічної соціології М. Буравой та Дж. ВанАнтверпен¹².

Те саме визначення «соціальної науки як публічної філософії» вживає соціолог Ф. Селзнік, який присвячує їй окремий розділ у книзі «Гуманітарна наука», де наголошує, що назріла «необхідність перекинути місток через прірву між соціальними науками і гуманітаристикою» [Selznick, 2008: р. 129], та наполягає на нагальній необхідності у публічній філософії. Коментуючи працю Ф. Селзніка, П. ван Сетерс аналізує «родову подібність публічної соціології і публічної філософії» [Seters, 2010: р. 1138] і зауважує, що публічна філософія «частково збігається з публічною соціологією, але є набагато по-

¹¹ Див.: Appendix. Social science as public philosophy. — P. 297—309.

¹² Див.: Burawoy M., VanAntwerpen J. Berkeley Sociology: Past, Present and Future // Personal site of Michael Burawoy, November 2011. — <http://burawoy.berkeley.edu/PS/Berkeley%20Sociology.pdf>.

тужнішим задумом» [Seters, 2010: p. 1137], ба більше, «квінтесенцією публічної соціології» [Seters, 2010: p. 1149].

Від 2008–2010 років публічна філософія нарешті постає як об'єкт рефлексії філософів і як центральний, а не додатковий предмет досліджень, зокрема, у журналі «Essays in Philosophy Journal», що першим присвячує їй тематичне число (2014, Vol. 15, Issue 1). Інші автори аналізують можливості «роз'яснення філософських ідей у такій формі, щоб вони були зрозумілими та корисними для публіки» [Lee, Cohen, 2008], а публічна філософія нерідко постає як одне з найважливіших завдань філософії у демократичному світі та «моральний обов'язок філософів» [Littmann, 2014] тощо.

Що ж до соціального рівня інституціалізації, то тут «першою ластівкою» стає політика популяризації філософії, ініційована UNESCO 2005 року, коли був встановлений «Всесвітній день філософії». 2008 року створено Комітет з публічної філософії при Американській філософській асоціації¹³. Наприкінці 2015-го формується Центр публічної філософії у Каліфорнійському університеті (США), підхоплюють естафету й інші інституції. Як дискусійну платформу «між академічної філософією і публікою» замислено журнал «Public Philosophy Journal» та соціальну мережу «Public Philosophy Network», а також одноіменну щорічну конференцію¹⁴, чергова сесія якої відбудеться 2018 року.

В українському контексті, попри те, що представники академічної спільноти щодалі активніше долучаються до публічного дискурсу, слід констатувати істотне відставання теоретичної рефлексії від відповідної практики. Водночас доводиться визнати, що вихід у публічний простір відбувається настільки швидко, що навіть рефлексія щодо цього феномену поки що набагато частіше здійснюється у тих самих популярних медіа, ніж у наукових публікаціях.

Якщо не брати до уваги поодинокі інтерв'ю і публікації у мас-медіа, вперше тему явно артикульовано лише 2016 року, і відтоді спостерігаємо справжню лавину тематичних дискусій: на Львівському форумі видавців¹⁵, в Інституті філософії ім. Г.С. Сковороди, у форматі круглого столу «Філософія в публічному просторі», якому присвячено тематичний блок цього числа «Філософської думки»; на кафедрі філософії та методології науки Одеського національного технічного університету¹⁶; на філософському факультеті Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова¹⁷ та ін.

¹³ Committee of Public Philosophy. American Philosophical Association. — <http://www.apaonline.org/members/group.aspx?id=110441>.

¹⁴ The Public Philosophy Network Conference (University of San Francisco).

¹⁵ Див., зокрема: Бойченко М., Карівець І., Кебуладзе В., Лой А. Філософські практики: як бути філософом у XXI столітті. — 2016-09-18. — http://kibit.edu.ua/ru/ru-news/view=forum_lemberg.

¹⁶ II Міжнародний круглий стіл «Філософія: Що? Як?» (Одеський національний політехнічний університет, 2016).

¹⁷ Чи може філософія бути практичною? Літературно-філософський десант в Одесі (Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова, філософський факультет, 2017).

Натомість проблематиці філософської освіти та місця філософії в загальній освіті увагу приділяють давно і серйозно. Згадаймо обсяжну монографію «Філософська освіта в Україні: історія і сучасність» за редакцією М. Ткачук, круглі столи часопису «Філософська думка», такі як «Філософський факультет» (2013, №1) та «Сучасна модель філософської освіти» (2014, №4), круглий стіл «Ребрендинг філософії»¹⁸, активні дослідження методик викладання філософії для дітей та інші ініціативи.

Також доволі давно предметом обговорень є стосунки філософії з іншими сферами соціального буття, зокрема з літературою, чому було присвячено круглий стіл і тематичний блок ФД «Філософія і література» (2011, №1). Стає предметом рефлексії й суспільна роль інтелектуалів загалом, яку обговорювали, зокрема, на круглому столі «Інтелекція / інтелектуали: українська ситуація» (2014, №2), а також в численних публікаціях та інтерв'ю у медіа. Цей потік дискусій, інтерв'ю, публікацій набуває сили в останні два роки, сягаючи максимуму в останні півроку.

Таким чином, можна констатувати, що філософія, нехай і кількома роками пізніше, ніж соціологія та низка інших дисциплін, коли на практиці публічна активність стала звичною справою для багатьох її представників, розпочинає теоретичну рефлексію щодо свого існування у публічному просторі. Закономірним наступним кроком фахової спільноти має стати систематизація результатів цієї рефлексії, і тут може стати у пригоді схожий досвід представників інших галузей знань.

Зокрема, видається необхідним:

- дійти згоди щодо більш-менш загальнозживаної термінології, придатної для дискусій про філософію в публічному просторі;
- дослідити форми існування філософії у публічному просторі, як-от публічні лекції, дискусії, філософські кав'ярні, радіо- і телефіри, популярні книжки, соціальні мережі та навіть комікси; оцінити потенціал філософії як форми дозвілля, приватного консультування та терапії, переосмислити її місце у формальній освіті, ба й її проблиски у нових «філософських» жанрах літератури, візуального мистецтва тощо;
- дослідити нові цільові аудиторії «споживачів» філософії поза межами університетів і проаналізувати уявлення та запит до філософії в цих аудиторіях;
- сформулювати сутнісні ознаки публічного філософування, що відрізняють його від філософування академічного, такі як практичність, конкретність, обмеження горизонту запитування повсякденними турботами, звернення до чуттєвого та емоційного досвіду реципієнтів, акцент на дистрибуції смислів на відміну від їх продукування академічною філософією тощо;

¹⁸ Ясна І. Аналітичний звіт про круглий стіл «Ребрендинг філософії: від університету до ліцею» // Освітня політика: портал громадських експертів, 2015-07-08. — <http://education-ua.org/ua/draft-regulations/448-kruglij-stil-rebranding-filosofiji-vid-universitetu-dolitseyu-analitchnij-zvit>.

— порушити питання про ризики, пов'язані з виходом філософії в публічний простір, на кшталт перетворення популяризації на примітивізацію, перетворення діалогу на проповідь, а спільного запитування — на продукування готових відповідей, перетин тонкої межі між філософією та розвагою, терапією, літературою чи мистецтвом, ідеологізація та догматизація філософії, проникнення в інформаційний простір шарлатанів і творців власних псевдофілософій, а також просто дилетантів тощо;

— сформулювати релевантний метод публічного філософування, віднайти адекватну мову, придатну для «перекладу» філософського знання для непрофесійних аудиторій, а також віднайти критерії якості та легітимні способи виробництва філософського контенту поза межами академічної спільноти;

— віднайти способи легітимації місця публічної філософії в академічному дискурсі, де вона досі залишається на маргінесі, утвердження її як значущої складової діяльності науковця, форми заохочення фахівців до виходу у публічний дискурс та врахування їхніх досягнень у цій сфері, а також впровадження елементів роз'яснення базових принципів і методів роботи у публічному просторі для магістрантів та аспірантів філософських спеціальностей.

Можна сподіватися, що така робота сприятиме виходу філософії з «академічного гетто» (де, згідно з влучним визначенням С. Пролеєва, вона добровільно себе ув'язнила), чи «башти зі слонової кістки» (як, використовуючи відому метафору Г. Флобера, характеризує її нинішнє існування М. Бойченко) заради виконання філософами їхнього завдання, як його сформулював ще Платон у «Державі»: нести у приватний та суспільний побут людей те, що вони вбачають нагорі.

ДЖЕРЕЛА / REFERENCES

- Ackermann, F., Ackermann, J., Littke, A., Nießer, J., Tomann, J. (2011). Diskussion Angewandte Geschichte: Ein neuer Ansatz? Version: 1.0. *Docupedia-Zeitgeschichte*.
- Bellah, R. N. (1985). *Habits of the Heart. Individualism and Commitment in American Life*: University of California Press.
- Borofsky, R. (2000). Public Anthropology. Where to? What Next? *Anthropology News*, May, 9–10.
- Borofsky, R. (2011). Defining Public Anthropology. *Center for Public Anthropology*, 11.05.2011. — <http://www.publicanthropology.org/public-anthropology/>.
- Burawoy, M. (2005). For Public Sociology. American Sociological Association Presidential Address (2004). *American Sociological Review*, 1, Vol. 70, 4–28.
- Gans, H. J. (1989). Sociology in America: the discipline and the public. American Sociological Association, Presidential Address (1988). *American Sociological Review*, Vol. 54, 1–16.
- Gans, H. J. (2002). More of Us Should Become Public Sociologists. *Footnotes: Newsletter of The American Sociological Association*, July-August.
- Hausknecht, M., Burawoy, M. (2003). Models of Public Sociology: Hausknecht vs. Burawoy. *Footnotes: Newsletter of The American Sociological Association*.
- Lee, S. P., Cohen, E. D. (2008). Is Public Philosophy Possible? *International Journal of Applied Philosophy*, 1, Vol. 22, 13–18.

- Lippmann, W. (1955). *Essays in the Public Philosophy*: Little, Brown.
- Littmann, G. (2014). Writing Philosophy for the Public is a Moral Obligation. *Essays in Philosophy*, 1, T. 15.
- Mathieu, P. (2005). *Tactics of hope. The public turn in English composition*. Portsmouth, NH: Boynton/Cook Publishers.
- Murphy, A. B. (2006). Enhancing Geography's Role in Public Debate. *Annals of the Association of American Geographers*, 1, T. 96, 1–13.
- Murphy, A. B., Blij, H. d., Turner, B. L., II, Gilmore, R. W., Gregory, D. (2005). The role of geography in public debate. *Progress in Human Geography*, 2, T. 29, 165–193.
- Nickel, P. M. (2010). Public Sociology and the Public Turn in the Social Sciences. *Sociology Compass*, 9, T. 4, 694–704.
- Selznick, P. (2008). *A Humanist Science. Values and Ideals in Social Inquiry*: Stanford University Press.
- van Seters, P. (2010). From Public Sociology to Public Philosophy. Lessons for Law and Society. *Law & Social Inquiry*, 4, T. 35, 1137–1154.
- Weinstein, J. R. (2014). Public Philosophy. Introduction. *Essays in Philosophy*, 1, T. 15, 1–4.
- Whitley, R. (1974). Cognitive and social institutionalization of scientific specialties and research areas. R. Whitley (Ed.). *Social Process of Scientific Development*, 69–95.

Статтю одержано / Received 20.02.2017

Ліамі Ясна

THE “PUBLIC TURN” AND PHILOSOPHY IN THE PUBLIC SPACE

The paper starts a series of articles which are aimed to discover different dimensions of existence of philosophy in the public space. Author analyses the Public turn which occurs in social and human sciences in the early 2000s and analyses its prerequisites and consequences. The typical process of institutionalization of “public” forms of social sciences and humanities and as well as features of this process in the field of philosophy is depicted. The brief digest of existing research and a scope of popular interpretations of public philosophy are presented. Finally, author proposes a draft of an action program which may be implemented to develop this type of philosophical activity in Ukraine.

Keywords: public turn, turn to public, public philosophy, public humanities, public intellectuals, public space, public discourse, institutionalization of academic disciplines

Ясна, Ліамі — магістр релігієзнавства, здобувач ступеня кандидата філософських наук. Царина наукових інтересів: соціальні смисли і смислотворення, культурна і соціальна семантика, практична та прикладна філософія.

Yasna, Liami — master or religion studies, PhD student. Academic interests: social senses and sense-creating, cultural and social semantics, practical and applied philosophy.
